

Střední a nízký les – proč a jak? (II. část)

Dušan Utinek

Společenstevní střední les Egersheim, SRN, Bavorsko, biotop hnědáška osikového, 2010. Fotá: Dušan Utinek

Důvody renesance hospodaření ve tvaru nízkého a středního lesa

Rozhodnutí o volbě, a tedy obnově tohoto způsobu péče lze přijmout ze dvou základních cílů pěstování dle převažující funkce lesa:

V lesích potřebných pro zachování biodiverzity

Jedná se především o lesy v chráněných územích, případně v prvcích ÚSES. Vždy musíme mít zformulován a řádně zdůvodněn záměr na obnovu tohoto hospodaření.

Základní argumenty pro změnu hospodaření jsou:

- Prosvětlený dynamicky se vyvíjející a migrující charakter těchto porostů je potřebný pro zachování biodiverzity.
- Pomocné kritérium, nikoli hlavní rozhodovací, je, že se v uvažovaných porostech takto v minulosti hospodařilo.
- Bereme v úvahu, že výmladkové hospodářství nahradilo předchozí charakter krajiny formovaný stády býložravců. Význam pařezin a sdružených lesů pro zachování biodiverzity může být i v zachování původních dřevin a mnohem větším podílu prosvětlených částí neboli obnovních prvků v různých fázích vývoje. Nemuselo jít o lesy řidké, ale o lesy s různě se vyvíjejícím počtem světlin, holin či různých nárostů a mlazin.
- Hospodaření ve tvaru středního lesa se doporučuje jako vhodný způsob managementu pro jednotlivé typy biotopů s dominantním zastoupením dubu (např. 91FO – Smíšené lužní lesy, 9170 – Dubohabřiny asociace *Galio-Carpinetum* a další), ale i jako managementové opatření pro ochranu některých evropsky významných druhů.
- Je diskutabilní, zda má smysl vytvářet různé varianty hospodaření, či zda není jednodušší a k cíli spíš vedoucí provést rekonstrukci historicky ověřeného hospodaření. Otevřenou otázkou stále zůstává výsledek tohoto hospodaření, protože nemůžeme kontinuálně navázat na předchozí stav, ale vždy provádíme převod. Porosty výrazně změnily svůj charakter vlivem nejméně padesátiletého přerušení dříve dlouhodobě prováděného hospodaření. U dnešních nepravých kmeňovin se snižuje jejich schopnost generativní i vegetativní přirozené obnovy. Chybí

podklady o tom, jak se bude chovat vegetativní obnova těchto porostů v čase.

V hospodářských lesích

Tyto lesy jsou dle Heyera (ln: www.nizkyles.cz) přednostně oblíbeny u méně zámožných majitelů lesa. Dnes bychom mohli toto hospodaření doporučit pro menší soukromé vlastníky či obecní majetky, kde se nachází porosty s dostatečnou výměrou dřevin s výmladnou schopností (duby, habr, lípa, akát, měkké listnáče atd.). Tito vlastníci musí každoročně či nejméně v intervalu několika málo let (vzhledem k možnosti skladování dříví jsou pravděpodobně dostatečné 3 roky) uspokojovat svou potřebu palivového dříví, kdy nejde o kvalitu sortimentů, ale především o pravidelné každoroční množství, navíc s minimálními náklady na pěstební činnost.

V nízkém lese, kromě užitků v podobě zajištění dřeva na topení, případně na různé stavební prvky a možnosti dočasné pastvy dobytka, se také nejčastěji sbírají nedřevní produkty, např. houby a lesní plody (Šišák, 2012).

Výhody hospodaření ve tvaru nízkého a středního lesa jsou:

Jednoduchost. Je třeba jen vhodně nastavit obmýtlí a podle něj vytvořit rozdělení lesa. Úloha lesníka je omezena na tuto základní rozvahu, ale informovaný vlastník je schopen ji zvládnout sám. Ve středním lese je odborně náročné nastavit obmýtlí výstavků, určit počet jejich etází a trvale provádět jejich výběr a pěstební péči. V dochovaných společenstevních lesích v těchto tvarech častokrát funkci hospodáře nevykonává lesník, ale místní zkušený člověk pověřený vlastníky.

Nízké až nulové náklady na pěstební činnost. Leckde se ani neprovádí výchovné zásahy a jediný těžební zásah je obnova porostu.

Trvalost produkce. Pro menší vlastníky má svůj ekonomický význam možnost realizovat produkci v krátkých intervalech, stoupající poptávka a cena produktu.

Vztahovat výhodnost hospodaření v pařezině jen na objem produkce a jeho zpeněžení je nesprávné. Pokud ekonomické srovnání nízkého a vysokého lesa není provedeno se

zohledněním pěstebních nákladů a zhodnocením efektu každoroční realizace produkce, docházíme k velmi zavádějícím údajům. Ekonomické hodnocení nemůže být provedeno pouze zhodnocením objemu produkce, ale především musíme porovnávat hospodářský výsledek v čase.

Nezanedbatelným faktorem, podporujícím hospodaření v tradičních tvarech lesů, je rostoucí poptávka po obnovitelných zdrojích energie. Krom toho, že nízký les již tradičně poskytuje palivové dřevo, lze z něj těžit i biomasu pro výrobu energie v širším rozsahu, což se ještě donedávna nepovažovalo za ekonomicky životaschopné (Šišák, 2012).

Legislativní překážky při obnově tradičního způsobu hospodaření

Při obnově hospodaření ve tvaru nízkého a středního lesa musíme překonat několik omezení, které tomuto hospodaření klade zákon č. 289/1995 Sb. o lesích, v platném znění (dále jen zákon o lesích), a související předpisy.

Legislativní problémy při obnovách hospodaření ve tvaru nízkého a středního lesa zmiňují i Švihla, Mottl (2009). Pro tyto hospodářské tvary lesa chybí dle autorů zákonný nástroj a při jeho zařízení je nutno jej uchopit zatím jako les věkových tříd. Otázkou zůstává i vliv těchto způsobů pěstování a předpokládaná světlost těchto porostů nejen na složení bylinného patra, ale i na celkovou biodiverzitu. Pařezina jako taková má poměrně dlouhé stinné období v odhadu 3/4 své obnovní doby. Ovšem větší vliv na biodiverzitu v těchto porostech má spíše časté střídání a vkládání obnovních prvků a nemalý vliv má úživnost stanoviště.

Obecně se traduje, že největší potíže pro stanovení hospodářských doporučení pro nízké a střední lesy působí naplnění §33 odst. 4 zákona o lesích, který stanoví *zákaz provádět mytní úmyslnou těžbu v porostech mladších 80 let*. Z tohoto zákazu však může orgán státní správy lesů udělit výjimku. Žádost o udělení výjimky lze snadno odůvodnit správným zařazením porostů do příslušného tvaru lesa a dále je možné postupovat dle základních doporučení v příloze č. 3 vyhlášky č.83/1996 Sb.

Společenstevní střední les u Drössingu, Rakousko, po obnově hlavní etáže, 2008.

Potíže při obnově nejen porostů výmladného původu působí ustanovení § 31 odst. 2 zákona o lesích o *maximální šířce holé seče* na dvě výšky okolního porostu a na exponovaných stanovištích dokonce pouze na 1 výšku. Z tohoto ustanovení není možné udělit výjimku, kromě porostů na hospodářském souboru přirozených borových stanovišť na písčitých půdách, na hospodářském souboru přirozených lužních stanovišť, na dopravně nepřístupných horských svazích delších než 250 m a v lesích zvláštního určení dle § 36 stanovením odchylných opatření od některých ustanovení zákona. Vzhledem k obvyklé porostní výšce lesů výmladkového původu, navíc při nárocích takto pěstovaných dřevin

na světlo, působí toto ustanovení jako brzda rychlé a úspěšné obnovy porostů slunných dřevin v hospodářských lesích ve 2. a 3. LVS. Opodstatněné je omezení dané maximální možnou velikostí holé seče na 1 ha, ale její tvar omezený její šířkou má smysl u dřevin, které v mládí pěstujeme v zástinu (smrk, buk, jedle); u dřevin s většími nároky na světlo v kombinaci s výškou okolních porostů je to zbytečné a hospodaření komplikující omezení (Utinek, 2009).

V lesích zvláštního určení je zbytečné a také často jdoucí proti jejich funkci v případě zachování biologické různorodosti ustanovení § 31 odst. 4 zákona o lesích o **zákazu snižování zakmenění** úmyslnou těžbou pod hodnotu 0,7.

V lesích, jejichž funkcí je podpora biodiverzity, je prosvětlení žádoucí a nezbytné pro zabezpečení této funkce. Také zde SSL může udělit výjimku dle §36 zákona – stanovení odchylných opatření v lesích zvláštního určení – pokud prosvětlujeme za účelem plnění funkce lesa zvláštního určení nebo prosvětlení provádíme za účelem zpevnění porostu, na něj se zákaz nevztahuje (Utinek, 2009).

Pro uvedené odchylky od tzv. běžného hospodaření je nezbytné, aby les byl zařazen v kategorii lesa zvláštního určení. Potřebnou podmínkou jsou jeho převažující funkce pro zachování biologické různorodosti nebo se les nachází ve zvláště chráněném území.

Co musíme připravit a uvážit při obnově hospodaření ve tvaru nízkého či středního lesa

Je možné se zčásti inspirovat i zásadami, které řeší převod nízkého lesa na les vysoký a které sestavil Sigotský a kol. (1953):

- Využíváme přirozenou obnovu
- Dodržujeme vyrovnanost výnosů a nákladů po celou dobu převodu
- V průběhu převodu nepřipustíme pokles přírůstu hospodářské skupiny
- Podle možností neobnovujeme porosty nebo jejich části před poklesem výmladnosti pařezů. Platí to ale jen tehdy, kdy převody není nutné urychlit pro jiné vážné okolnosti.
- Sledujeme udržení kvality a přírůstavosti stromů ponechaných jako výstavky při převodu na sdružený les. S předstihem provádíme jejich přípravu na uvolnění. Většina výstavků, které nejsou připravené na uvolnění, od vrcholků usychá a na kmeni se vytváří pňové výstřelky. Příčinou je nedostatek předběžné péče o tvar koruny.

Obnova hospodaření nízkého nebo sdruženého lesa nemůže být z důvodů zachování či obnovy biodiverzity řešena jen na úrovni jednoho porostu. Cílem je trvalý dostatek ploch s dostatečným světelným požitkem. Umístění těchto ploch se bude dynamicky vyvíjet, měnit a přesunovat podle dalšího vkládání obnovních prvků. Je potřeba při plánování zásahů uvažovat v rozměru převodní doby, tj. nejméně v době obmýti výmladkové etáže, a naplnit několik hospodářsko-úpravnických zásad převodů, které sestavil Doležal (1957). Poskytují návod, jak řešit převod na úrovni větší části lesa, než je jeden porost. Můžeme vzít v úvahu celé zvláště chráněné území či jeho část určenou k obnově hospodaření ve tvaru nízkého či sdruženého lesa.

- Provedeme *rozdělení lesa*
- Připravíme *vnitřní (porostní) prostorovou úpravu*. Ta závisí na předpokládaném hospodářském způsobu a typu lesa. V rámci vymezených plánovacích jednotek se provede daleké plánování dle obvyklých zásad, a to jako určení hospodářských cílů, chápeme-li hospodaření jako soubor činností potřebných k naplňování funkcí lesa, přičemž tyto jsou v lesích potřebných pro zachování biodiverzity odlišné od lesů hospodářských.

- Nejdůležitějším plánovacím dokumentem je zpracování *časové úpravy*. Dobová úprava se vztahuje na stanovení převodní doby, obnovní doby, a konečně na odvození a stanovení etátu. Dobové uspořádání se provede zařazením porostů nebo jejich částí do časových statí, a to zásadně na základě rozboru stavu přírodních a hospodářských podmínek jednotlivých porostů nebo jejich částí. Při tomto rozboru má věk porostů druhořadý význam.

Převodní dobu můžeme definovat jako období, v němž všechny porosty hospodářské skupiny vysokého lesa v převodu nabudou rázu nízkého či sdruženého lesa. Převodní doba má poslání zajistit takové dobové uspořádání převodů, aby hospodářsko-technické zvládnutí prací s převodem spojených bylo plynulé a aby porostní složky budoucí hospodářské skupiny převedeného lesa byly dobově uspořádány ve smyslu zachování potřebného charakteru a funkcí lesa. V lesích potřebných pro zachování biodiverzity plánujeme tak, aby se v každém období v lokalitě nacházely všechny fáze vývoje lesa v nezbytné výměře potřebné pro zachování předmětů ochrany zvláště chráněného území. Vzhledem k rozmanitosti přírodních a hospodářských podmínek v převáděných lesích je převodní doba jen volným rámcem dobového uspořádání porostních složek a hospodářských opatření a jako taková musí být chápána.

Závěr

- Při obnově hospodaření ve tvaru nízkého a středního lesa v zájmu ochrany přírody máme vždy na paměti několik základních zásad.
- Zdůvodnění, proč *chceme provést změnu* způsobu hospodaření. Vždy s odkazem na zachování, případně obnovu biodiverzity. Naše představy či přání nestačí. Vždy se odkazujeme alespoň na jeden druh, který vyžaduje dostatečný světelný požitek a charakter zapojeného porostu je pro něj likvidační.
 - Časová úprava*. Provést obnovu výmladky na jednom obnovním prvku neznamená,

- že jsme začali hospodařit ve tvaru nízkého či středního lesa. Je potřeba mít připraven komplex lesa o ploše nejméně jedno oddělení, abychom měli připraven systém vkládání obnovních prvků tak, kdy v každém roce převodu byla k dispozici dostatečná výměra lesa v potřebné a pro zachování populací a vývoj předmětů ochrany či jiných klíčových druhů dostatečné míře.
- Připravíme *návrh technologie obnovy a následné péče* o porosty v převodu.

Musíme počítat s tím, že převod porostů ve věku dvou a více obvyklých obmýti pařeziny či výmladkové etáže sdruženého lesa na pařeziny či sdružené lesy je dosud nedostatečně ověřen a že seriózní odborné podklady chybí. Nám však nezbyvá nic jiného než se o to pokusit, máme-li dostatek údajů o nezbytnosti dostatku světelného požitku pro zachování biodiverzity na tyto porosty vázané.

Dostupné podklady se zmiňují o poklesu výmladkové schopnosti ve starších porostech, zkušebnosti našťěstí hovoří zatím o opaku. Výmladková obnova je vždy bohatá, otázkou zůstává její přežití v čase. Je dostatek informací, které tento způsob péče z důvodů ochrany přírody doporučují (např. Konvička a kol. 2004). Pro argumentaci k vlastníkům je vždy možné použít pečlivě skrývané výhody tohoto hospodaření:

- Jednoduchost hospodaření
- Kratší obmýti na menších majetcích rychleji a snáz zajistí trvalost a vyrovnanost výnosů (těžeb)
- Možnost zajistit si v podstatně kratších intervalech, než je obmýti vysokého lesa, dostatek základního užítku z lesa – palivového dříví. Při dostatečné výměře (stačí několik hektarů) je možné palivo těžit každoročně.
- Řeší základní potřeby malých vlastníků či menších obecních lesů

Autor pracuje na MŽP ČR, odbor zvláště chráněných částí přírody

Literatura

- Doležal, B. (1957): Návrh nové metody hospodářské úpravy převodů, Sborník ČSAZV – *Lesnictví*, 3, 157–176.
- Hédli, R., Szabó P. (2009): Děvínské lesy od středověku do současnosti. – *Živa*, č. 3, Praha, s. 103–106.
- Konvička, M., Čížek, L. Beneš, J. (2004): Ohrožený hmyz nížinných lesů: ochrana a management, Sagittaria, Olomouc, isbn 80-239-4253-0, 79 s.
- Sigotský, F. a kol. (1953): Převody nízkých lesů. – Praha, SZN, 142 s.
- Šišák, P. a kol. (2012): Ekonomická efektivnost hospodářského tvaru lesa nízkého, Praha, Powerprint, ISBN 978-80-87415-63-4, 84 s.